

„A nemzeti rock nem zenei stílus, hanem tematika”

A Dübörög a nemzeti rock című dokumentumfilm rendezőjével és producerével, Kriza Borival és Wizner Balázssal Kacsuk Zoltán, Vályi Gábor és Tófalvy Tamás beszélgetett.

Kriza Bori és Wizner Balázs 2006-ban kezdte el forgatni dokumentumfilmjét a magyar radikális jobboldali eszmevilághoz szorosan kötődő nemzeti rock színtér egyik meghatározó zenekarával, a Romantikus Erőszakkal. Az időzítésnek köszönhetően váratlanul tanúi lehettek annak is, hogy a színtér tagjai hogyan involválódnak az év őszén kitört fővárosi zavargásokban. A film készítői arról is beszélnek, milyen tapasztalatokat szereztek forgatás közben, és hogy hogyan látják a nemzeti rock fogalma köré csoportosuló közösség szimbólumait, gyakorlatait és kultúráját.

„KIRAJZOLÓDTAK A SZEMÉLYISÉGEK”

A film forgatásának előzményei

Vályi Gábor: Hogyan született meg az ötlet, hogy filmet készítenek erről a közegről?

Kriza Bori: Wizner Balázs, a film producer-dramaturgja, aki egyébként maga is zenész, mesélte nekem, hogy számos rockerklubban találkozott olyan szimbólumokkal, mint például a Nagy-Magyarország-címer, amelyek erős ideológiai üzenetet hordoznak. Ő adta az ötletet, hogy ennek utána kellene nézni, és ha valóban van valamilyen jelentősebb ideológiailag motivált zenei szubkultúra, esetleg egy dokumentumfilmet készíteni róla. Elkezdtem kutatni és akkor rájöttem, hogy létezik egy szubkulturális/underground jellegű, kevésbé ismert zenei stílus, amit maguk a szubkultúra résztvevői nemzeti rocknak neveznek. Nagyon elkezdett izgatni a dolog. Az első ötletünk az volt, hogy egyszerűen megnézzük a rajongókat, vagyis hogy kik járnak az ilyen koncertekre. De aztán rájöttünk, hogy ez nem elég. Ha már lúd, legyen kövér, vegyünk egy együttest – hiszen az a legizgalmasabb, hogyan működik egy együttes, hogyan születik a zene. A nemzeti rock szcénát kutatgatva rájöttünk arra, hogy több ilyen együttes van, így azok közül választottuk ki végül a Romantikus Erőszak együttest.

És hogy miért pont őket? Azért, mert rögtön érdekesnek látszottak: egyrészt nagyon széles a repertoárjuk, ami láthatóvá teszi, milyen sok dimenziója van

ennek a zenei világnak, ideológiának, gondolkodásmódnak. Ugyanakkor nagyon izgalmas volt Sziva Balázs, a zenekar frontemberének személye, amennyi persze akkor látszott belőle, mert nem ismertem őket korábban. Szóval Balázs egy fiatal, jóképű fiú, akiben volt valami sajátos kisugárzás, utólag elmondhatom, karizmatikus figura. Belecsöppentünk ebbe a közegbe, és gyakorlatilag a forgatások alkalmával kerültünk egyre közelebb az együttes tagjaihoz és a rajongókhöz, és azzal, hogy egyre több időt töltöttünk velük koncerteken, turnékon – majd egy évig tartott a forgatás –, egyre jobban kirajzolódtak a személyiségek, az emberek közötti viszonyok, a közösség belső dinamikája.

Wizner Balázs: Bennem már jó ideje mocorgott, hogy a rockzenének mi a köze a radikális jobboldali sávhoz. Valahogy bennem mindig az élt, hogy ez egy hippi, baloldali, nemzetközi történet, és közben azzal találkozom, hogy itthon mennyire erős a rockzene jobboldali radikális befolyásoltsága. A Romantikus Erőszak azért volt jó választás, mert ebben a csapatban több minden egyesül. Benne van a szkinhed múlt, a punk múlt, és ugyanakkor benne van a rocker múlt is, meg a népzene.

Tófalvy Tamás: Később megismertetek még másokat is a szinterről, vagy csak a Romantikus Erőszakkal forgattatok? Mennyire volt szerencse kérdése, hogy ennyire készségesen nyilatkozott Sziva Balázs?

K.B.: Amikor letettük a voksunkat, akkor már csak velük forgattunk. Nem akartunk egy nagy képet festeni arról, hogy a nemzeti rocknak milyen együttesei vannak, inkább arra törekedtünk, hogy egy mélyfúrást végezzünk. Amikor bejelentettük, hogy szeretnénk filmezni velük, nagyon készségesek voltak. Azt hiszem, tetszett nekik a gondolat, hogy film készül róluk, és volt egy olyan érzésem, rossz néven vették volna, hogy mi párhuzamosan másokkal is dolgozunk. Fontos volt számukra, hogy kizárólag róluk, az együttesről szóljon a film.

„TELJESEN MINDEGY, HOGY ÉN MIT GONDOLOK”

A film készítésének módszertana és a forgatás folyamata

T.T.: Hogyan tudtatok beilleszkedni? Volt-e olyan esemény, amit nem engedtek felvenni?

K.B.: Nem volt gond, tényleg nem. Örültek annak, hogy filmezünk, jó volt a kapcsolat és nagyon fontos volt, hogy ez végig fennmaradjon. Nem irányítottak minket, nem voltak tabutémák. Viszont mi is arra törekedtünk, hogy valóban „beilleszkedjünk” a világukba, vagyis megértsük, mi fontos nekik, mit miért mondanak vagy csinálnak, és ne erőltessük rájuk a saját elképzeléseinket. Ez szerintem általában fontos egy ilyen antropológiai jellegű, feltáró do-

kumentumfilmnél. Finom, érzékeny kapcsolat alakul ki a szereplőkkel, a filmezett közeggel, amire nagyon oda kell figyelni.

T.T.: Ti hogyan mutatkoztatok be, csak filmesekként?

K.B.: Persze, igen, ami az igazság is, azzal kerestük meg őket, hogy szeretnénk egy dokumentumfilmet készíteni róluk, az együttesről. Utólag értesültünk arról, hogy ők is megírták ennek az egész filmezésnek a történetét, fent van valahol az interneten. Azt írták, hogy először hezitáltak – számunkra ez nem derült ki, úgy emlékszem, viszonylag gyorsan igent mondtak, és készségek voltak. Én nem éreztem azt, hogy bármilyen ellenérzésük lett volna.

T.T.: És amikor ültetek a turnébuszban, akkor egymás mellett ültetek, vagy elvegyültetek, és beszélgettetek, ettetek-ittatok velük, ezt hogy kell elképzelni?

K.B.: A turnén mi egy külön mikrobusszal mentünk mögöttük, és akkor mentünk át a turnébuszba, amikor forgattunk. Akkor viszont ott dülöngéltünk az erdélyi utakon a kamerával meg a mikrofonnal a széksorok között, és úgy beszélgettünk velük. Nem igazán ültünk le, ha már ott voltunk, inkább forgattunk – igyekeztünk minden percet kihasználni, a busz egyébként egy kényelmetlen, de jó helyszín, ha az ember dokumentumfilmet csinál...

Kacsuk Zoltán: Ez látszott is abból, hogy milyen erős nyilatkozatokra került sor ott a buszon.

K.B.: Igen, ez azért sok óra beszélgetés eredménye. A forgatás legizgalmasabb része valóban az erdélyi út volt. Ez a turné tulajdonképpen egy buli volt, egy négynapos kirándulás, amelyen együtt vettek részt az együttes tagjai, a rajongók és a barátok. Akik ott voltak, többnyire nem egyetemisták, akiknek az egész nyár úgy telik, ahogy akarják, hanem dolgozó emberek, akiknek ki van centizve a szabadságuk. Buli, sok-sok pálinka, nagyon sok pálinka – és ez alól a stáb sem tudta kivonni magát –, ez erről szólt, meg a koncertekről persze. Volt egy nagyon sűrű program, amelyet G. Kirkovits István szervezett, a tervezettnek ugyan a töredékét sem sikerült abszolválni, de megnéztünk számos történelmi, kulturális helyet, mint pl. a madéfalvi turulszobor, a csíkrákosi templom, és így tovább. G. Kirkovits István, aki az egész utat szervezte, jól ismeri az erdélyi helyeket, és mint idegenvezető ő vezeti be ezeket a magyarországi fiatalokat az erdélyi, székelyföldi emlékhelyekkel, mítoszokkal, szimbólumokkal teli világba. Egy picit ideológiai képzés is ez, munícióátadás azok számára, akik részt vesznek benne.

T.T.: Ahhoz, hogy megnyíljanak, nektek úgy is kell viselkednetek, hogy ők érezzék, hogy biztonságos közegben vannak. Amikor súlyosabb dolgokat mond-

tak, akkor hogy lehetett megállni azt, hogy ne reagálj úgy, hogy az őket eltántorítsa, mint interjúalanyt?

K.B.: Ez egész végig arról szólt, hogy az ember saját magát kikapcsolja, hiszen teljesen mindegy, hogy én mit gondolok. Mert itt és most nem az a kérdés, hogy te mit gondolsz, nem az a kérdés, hogy te hogyan reagálsz, az a kérdés, hogy ő mit gondol, és mit tudsz meg róla, és a lényeg, hogy minél többet megtudj.

T.T.: Csak míg ez elméletben olyan könnyű, a gyakorlatban nem mindig megy...

K.B.: Megértően bólogatok, visszajelzek, hogy értem, ő mit mond. Ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy egyetérték velem, hanem azt, hogy értem, hogy mit mondott, és kíváncsi vagyok a további mondanivalójára a témával kapcsolatban. Meghallgatom, mert minden érdekel. Ez volt a legfontosabb üzenetem – majdnem végig én beszélgettem velük –, hogy elhiggyék azt, ami egyébként így is volt, hogy engem minden érdekel, mindenre kíváncsi vagyok. És hogy nem vitatkozni akarok, nem támadni akarom őket, nem akarom lefasisztázni őket, hanem azért vagyok ott, hogy megtérítsem őket. Nyilván voltak olyan helyzetek, amelyekben picit provokatívabbak voltunk vagy voltam...

V.G.: Biztos volt olyan is, hogy ők voltak provokatívabbak. Nem próbálták sohasem kiugratni a nyulat a bokorból, hogy „nézzük meg, hogy akkor ti”?

K.B.: Nem, érdekes módon ez nem számított annyira. Nem emlékszem ilyesmire. Voltak olyan kérdések, hogy nem tudjuk pontosan, hogy ti kik vagytok, néha bizalmatlanok voltak. De hát kik vagyunk mi? Senkik, szimpla dokumentumfilmek vagyunk. De ezek nagyon minimális mértékben, egyszer-kétszer merültek fel az év során.

V.G.: De nemcsak az fontos, hogyan kérdezel, hanem az is kérdés, hogy a válaszokat hogyan adod át. Nekem nagyon tetszett a filmben, hogy ott sem vitatkoztatok, nem minősítettétek őket. Hogyan döntöttetek, hogy mit hagytok meg ebből az anyagból és mit nem, milyen képet rajzoltok aztán abból, amit összegyűjtöttetek?

K.B.: Balázs a dramaturgja a filmnek, tehát a vágás majdnem teljes folyamán együtt voltunk, több mint fél évig vágtunk, ami azt hiszem ritka hosszú vágásra fordított idő. Minden egyes snittnek valóban jelentősége van, minden nagyon végig lett gondolva. Ebben is megpróbáltunk kiegyensúlyozottak lenni, mert van, aki Heil Hitler üdvözléssel karlenget, de vannak, akik a népzenére táncolnak, és azt látják ebben az egészben. Ez egyfajta felelgetésekből áll, valahogy úgy definiáltuk annak idején, hogy ha volt egy durvább rész, ami dramaturgiailag is jó, akkor az ember azt mondja, hogy hoppá, ezek nyilvánvaló-

an szélsőségesek. És akkor jön egy lány rész, ami megdobogtatja az ember szívét, hogy őket jó hallgatni, ők igazából nem akarhatnak rosszat. Ezeket a dilemmákat szerettük volna a vágásokkal szemléltetni.

W.B.: Alapgondolatunk volt, hogy ez egy nagyon összetett kérdés, a radikális gondolkodás nem egy könnyen definiálható, látható valami. Ha csak azt mutatjuk be, ami riasztó számunkra, akkor abszolút nem értjük meg az egészet. Tulajdonképpen a folyamatnak az a része, ami riasztó, az valahonnét elindul, illetve nagyon sok olyan részizagságból áll össze, ami adott esetben még szimpatikus is lehet számunkra. És ezeket meg kell mutatni, különben abszolút nem fogjuk megérteni azt, hogy miért jutnak el oda emberek, ami viszont már tényleg elfogadhatatlan.

„MISSZIONÁRIUSJELLEG”

A nemzeti rock színtere, a mainstream és az underground konfliktusai

T.T.: A frontember szavaiból úgy tűnik ki, hogy bár szeretnének a mainstream kultúrában reprezentálódni, de mégsem fogadják el azt; egyfelől nagyon szűk közönségnek csinálják a zenét, de mégis azt vallják, hogy ezek univerzális értekek, amelyek mindenkire szólhatnak. Ez kicsit ellentmondásosnak hat.

W. B.: Nem is kell feltétlenül koherenciát találni ebben.

T.T.: Ők hogyan oldják föl ezt?

K.B.: Pontosan ez ennek a radikalizmusnak a lényege, hogy egyfelől lázadó, másfelől meg azt szeretné, ha elfogadnák őket és benne lennének a mainstream diskurzusban. Ugyanerről szól a zene is. Kimondanak olyan dolgokat, ami nyilvánvalóan sérti a nagy többség érzékenységét, és nem szalonképes. Tudatosan tabukat döntögetnek, és ez a mondanivaló egyik fontos része, közben pedig fáj nekik, hogy amiről beszélnek, azt nem tekinti a többség normálisnak vagy mainstreamnek, és ezért van az például, hogy bojkottálja őket a média. Legalábbis ők így érzik.

T.T.: Ez csak a mondanivalóhoz kapcsolódik, vagy a zenéhez is? A frontember felemlíti, hogy bár készítették egy a korábbiaknál lágyabb, népiesebb, instrumentálisan gazdagabban díszített lemezt, de azt sem fogadta el a média – azon viszont nem csodálkozik, hogy az egyébként karcosabb, erőszakosabb lemezeiket nem játssza a média. Ezek szerint az üzenetre és a zenei tartalomra külön vonatkoznak az elvárások?

K.B.: Nagyon széles a zenei paletta, zeneileg meg szövegileg is. Benne van árnyalataiban a népzene, az ősmagyar legendákat feldolgozó Mondák könyve, a historizáló vonal, és benne vannak a nagyon erős, radikális rendszerkritikus

szövegeket tartalmazó számok. Nyilván számukra is kiderült, hogy úgy vannak kategorizálva, mint egy szélsőséges zenekar, tehát hiába jelenik meg egy olyan albumuk vagy lemezük, amely adott esetben elfogadott vagy szalonképes lenne... Itt persze az a kérdés, hogy ilyenkor miért nem foglalkozik velük a média. Lehet, hogy egyszerűen csak azért, mert rossz a PR-juk vagy a reklámjuk, vagy azért, mert ez abszolút szubkultúra, underground, ami nem vált eléggé ismertté ahhoz, hogy foglalkozzon velük a mainstream nyilvánosság. De mindennek az is a magyarázata lehet, hogy ők művészek, zenészek, akik nyilván vágnak az elismertségre, a hírnévre, arra, hogy minél többen hallgassák a zenéjüket, minél többen vegyék a CD-jüket. Ez teljesen érthető elvárás, és ez nemcsak a politikai ideológiához kapcsolódik, hanem egyszerűen ahhoz a tényhez, hogy ők kint állnak a színpadon, és játszanak.

T.T.: Ez érdekes, mert sokféle ehhez kapcsolódó attitűd megfigyelhető: attól kezdve, hogy tudatosan egy saját közönségnek zenélnek és nem vágnak arra, hogy mindenki hallgassa őket; és vannak olyan törekvések is, hogy legyen a zenénk még kompromisszummentesebb, hogy véletlenül se jusson el azokhoz, akik úgymond illetéktelen, vagy nem értő hallgatói ennek. Akkor ezek szerint itt több dolog összeér: egyfelől van egy összekacsintás is azoknak, akik értik, de azért, ha lehet, minél többen hallgassák, és minél többen értsék meg ezeket a gondolatokat.

K.B.: Szerintem ennek az egész szubkultúrának, vagy akár ideológiának van egy nagyon erős misszionáriusjellege. Vagyis: „én azt gondolom, hogy az igaz, amit én mondok, ami ezen túl van, vagy ami ennek ellentmond, az nem igaz, és én mindenáron azt szeretném, hogy mások is úgy gondolják, hogy ez az abszolút igazság.” Ebből fakad sok esetben az intolerancia, és ezért van az a fajta erőszakos elvárás, hogy a mi ideológiánk legyen az egy és mindenki által elfogadott ideológia. De közben azt, aki nekik ellentmond, és aki velük nem ért egyet, azt nem tudják hova tenni, tehát nyilván rögtön ellenséggé válik.

„IDEOLÓGIAI ÁTFEDÉSEK”

*A nemzeti rock színtere, szubkulturális vállalkozók
és közönségek: foci, zene, politika*

K.Z.: Nekem a filmből úgy tűnik, hogy a fő mozgatóerői vagy szubkulturális vállalkozói ennek a közegnek szemmel láthatólag közel álltak a Romantikus Erőszak együtteshez. Megszólalt a filmben Budaházy György, aki azt mondta, hogy az ő klubja nagyon fontos volt abban, hogy elindítsa pl. a Romantikus Erőszakot, de más együtteseket is. Valamint a Pannon Rádiótól G. Kirkovits István, aki maga is azt mondta, hogy felelős a névért, meg tulajdonképpen a szorosabb műfaj-meghatározásért is. Úgy tűnt, hogy olyan szereplők is meg-

szólaltak itt, akiknek a szélesebb színtér alakításában is fontosabb szerepük volt. Ez csak a filmben tűnik így, vagy valóban meghatározó ez a két ember?

K.B.: Számunkra úgy tűnt, és nyilván a filmben is azért szerepel így, hogy G. Krikovits István, a Pannon Rádió egykori munkatársa volt a meghatározó szereplője, elindítója a jobboldali radikális zenei szubkultúrának. Egyébként komoly háttérmenedzser-szervezői szerepet játszik a Romantikus Erőszaknál is, és az derült ki, hogy barátilag is közel áll az együttes tagjaihoz. Így utólag nem tudom eldönteni, hogy mi az, ami szerencsésen alakult, és mi az, aminek érdekében erőfeszítéseket tettünk, és megtaláltuk. Én folyamatosan azt láttam, hogy mi az, ami nem jött össze, és szinte állandóan frusztráltam magam, mert mindig többet szerettem volna: például voltak olyan dolgok, amiket szívesen leforgattunk volna, de aztán végül nem sikerült.

K.Z.: És mi az, ami nem jött össze?

K.B.: Ki akartunk menni egy Fradi-meccsre például, az kimaradt a filmből, de azt hiszem utólag tulajdonképpen mindegy. Ezek az emberek valóban ott vannak, tehát az nem csak a filmezés kedvéért történt. Budaházy és Torockai, aki a Hatvannégy Vármegye Mozgalom elnöke volt, ők valóban közel állnak az együtteshez. Az is érdekes, a zene, a politika, a foci mind különböző színterei ennek az egész szubkultúrának, és ezek összeérnek. Például Sziva Balázs, aki zenél és focidrukker, de azért fontosnak tartja, hogy elmenjen egy Trianon-tüntetésre, ugyanúgy Budaházy, aki inkább politikai szerepet játszik, de támogatja ezeket a zenekarokat, és szereti a zenét – a filmben látható, ahogy nyomkodta a keverőpultot, tehát aktívan közreműködik is a koncerteken. Az egész azért izgalmas és fontos szerintem, mert a szubkultúrában rejlt potenciál éppen az, hogy be tud tölteni több színteret, és ami egyben tartja, az az ideológia. Vagyis inkább az ideológiai átfedések, mert nyilvánvaló, hogy van akinek az egyik része a fontosabb, és van akinek a másik. Egy focidrukker például nyilván mást kap ebből az egész szubkultúrából, mint a népzeneész.

V.G.: Én azt látom, az ő sokoldalúságukkal együtt jár a közönségük sokoldalúsága. A Magyar Szigetre például anyukák járnak a kisgyerekekkel, a füstös klubkoncerteken pedig félmegtelenre vetkőzött fiúk táncoltak, buliztak.

W.B.: Szerintem zenei váltásuk is valószínűleg ennek is köszönhető: érzékeltek, hogy ha megmaradnak ebben a szkinhed-punkos vonulatban, akkor nagyon a margóra szorulnak. Amikor még a megfelelő együttes keresése során elmentünk első felderítő útjainkra, láttuk is, hogy ezeken a szkinhed koncerteken legjobb esetben is csak pár száz tinédzser jelenik meg.

K.Z.: Ez tehát egy tudatos választás volt Sziva Balázs részéről?

W.B.: Én azt látom, hogy ez egyfajta folyamat lehetett a részéről, ahogy egyre fontosabbá vált számára az, hogy túl a fiatalos lázadáson, ami az elején mindenkit meghatároz, elindul a konszolidáltabb művész státusa felé, és egyre fontosabbá vált az, hogy sokan megismerjék. Ennek megfelelően nyilván maga az előadásmód, meg az, amit ki akar mondani, ki akar fejteni, az is változik, persze azért is, hogy elfogadottabb lehessen a szélesebb közönség számára.

K.B.: A népzenével kapcsolatban mondta nekünk, hogy ha valamire büszke, akkor arra, hogy ezek a focidrukker srácok népzenére buliznak. Végül is, ha úgy tetszik, ennek olyan üzenete volt számomra, hogy ő moderálná ezeket a futballhuligán gyerekeket, és szerintem képes is rá. Még emellett arra is gondolhatott, hogy egyfajta kultúrmissziót folytat: a népzene a nemzeti identitásunk, kultúránk része, és ezt megismerteti ezekkel a fiúkkal. Ez azért is fontos, mert Balázs nagyon karizmatikus, nagyon sokan hallgatnak rá, és ez nemcsak a zenéről szól, hanem a személyiségéről is. Láttuk őt mozogni a rajongók között, és tényleg egy sztár, én úgy láttam.

T.T.: Ő mindig ilyen nyugodt, kiegyensúlyozott egyébként? Sosem kapja el az indulat?

K.B.: Nem nagyon láttam még, hogy kijött volna a sodrából. Nagyon fegyelmezett, nagyon erős önkontrollja van.

„AZ EGY KÖZÖSSÉGHEZ VALÓ TARTOZÁS JELEI”
A nemzeti rock színtér, radikalizmus és mérsékelt irányok

K.Z.: Amikor kívülről, tehát a fősodorból utalnak erre a közegre, akkor általában csak a szélsőséges és radikális nézőpontok halmazaként van feltüntetve ez a közösség, és nagyon érdekes volt látni az erdélyi turnén azt a beszélgetést, ahol olyan hangok is megjelentek, hogy ők tulajdonképpen nem szeretik a szélsőséges megnyilvánulásokat, viszont mennyire sok érték van itt, és így tovább. Egyrészt nagyon érdekes, hogy ezek a hangok a közösségen belül is vállaltak, és sokkal összetettebb a közösség is ezek szerint, mint amennyire az kívülről látszik – pedig mi mindig csak a démonizált oldalt vagyunk hajlandóak elismerni, meglátni.

W.B.: Sziva Balázs maga is egy ilyen összetett személyiség. Látszik, hogy van egy ilyen arca, meg egy olyan arca, és ez is egy fontos dramaturgiai vonala volt a filmnek.

K.Z.: Tehát ez nem okoz gondot a közösségen belül.

K.B.: Azért nem egészen. Ott vannak az eltérő vélemények, ugyanakkor van egy alaphang a rajongótáboron belül. Ez pedig nem arról szól, amit mondjuk az egyik lány mondott, hogy szeressük, tiszteljük egymás kultúráját, és nem jó, ha zsidózunk, cigányozunk. Nyilván nem ez az alaphang. Van egy ideológiai alap, ami visszaköszön a dalokban, és részben ez az, ami összetart. Ahogy a közös szimbólumok is: például a Nagy-Magyarország jelkép, az árpád-sávós zászló – ezek az egy közösséghez való tartozás jelei. Ennek ellenére, amikor a zenekar tagjai megnézték a filmet, nagyon tetszett nekik az énekes lány hozzászólása a toleranciáról, a kultúrák elfogadásáról. Sajnos nem fejtették ki hosszabban, hogy miért, de sokkal inkább az tetszett nekik, mint amikor másik két lány a zsidókról beszélt meglehetősen előítéletesen. Talán ők túlságosan leleplezőek voltak.

V.G.: Amikor a zsidókról beszélnek, azt éreztem – és nem akarom ezzel relativizálni a problémát –, hogy üresek ezek a kategóriák, nincsen mögötte egy mély, „kidolgozott” és meggyőződéses antiszemitizmus.

W.B.: Nagyon érdekes, hogy ezt mondd. Emlékszem, hogy egy nagyon hosszú folyamat vagy vita volt, mire kitaláltuk, hogy az a rész hogyan jelenjen meg a filmben. Akkor pont ide jutottunk, hogy van egy ilyen antiglobalista, kapitalizmusellenes érzés, ami egy általános érzés, és egyre szélesebb körben, abszolút mainstream társadalmi csoportoknál is fontos gondolat. És hogy ebből aztán hogyan jut el a zenekar körüli közönség a zsidóig? A kiindulópont egy általános kiszolgáltatottságérzés, kirekesztettségérzés, ami valahogy mégis oda vezet, hogy megjelenik a fajelmélet.

K.B.: Az interjúk során elkezdett mindenki kódolni az olyan kényes kérdésekben, mint az antiszemitizmus. Sziva Balázs és társai elég értelmesek ahhoz, hogy konszolidált arcot mutassanak, amikor egy film készül róluk, de a dal-szövegekben, a koncertközönség reakcióiban ott van az antiszemitizmus, még ha ők ezeket a megnyilvánulásokat nem is tartják annak.

T.T.: Amikor nem filmeztétek Balázst, akkor sem voltak erre utaló nyomok, nem voltak radikálisabb elmozdulásai?

K.B.: Egyszer, amikor még nem forgattunk, hanem csak néztük a koncertjüket, „castingoltunk”, előfordult, hogy két szám között a közönség elkezdte üvölni, hogy „mocsos zsidók, mocsos zsidók”. Balázs a színpadon, csitítani próbálva a közönséget kérte, hogy „ne mondják ezt”, az volt az érve, hogy „így soha nem fog az együttes bekerülni a mainstreambe” – nem ezt a szót szokta használni, inkább arra gondolt, hogy bekerülni a médiába.

T.T.: Érdekből ne csináljuk ezt, de valójában gondolhatjuk?

K.B.: A Balázs nyilván nem egy harcos liberális és nem a tolerancia bajnoka, szóval ezt ne várjuk el tőle, nem arról van szó. Azt gondolom, sokkal érdekesebb, hogy Balázs ennek a rajongótábornak a vezetőjeként tudja őket adott esetben hergelni, de tudja őket moderálni is. És ez fontos, a színpadon kiállva, a Fradi-drukkertábort vezetve, annak részeként, neki van szava.

V.G.: És nyilván van felelősségérzete is.

K.B.: Igen, én azt gondolom, hogy igen. Ez kettős szerintem, ő egy picit ezt akarja is, meg nem is. F fiatal, harminc körüli fiú, de épp ez benne az érdekes. Nem azért csitítja őket, hogy gyerekek, mi azért nem zsidózunk, mert nem értünk ezzel egyet, és nem ezért fogja a színpadon ezt mondani, miközben előtte elénekli a Tobacco Road című számot, melynek az refrénje, hogy „Gyűlöllek, Dohány utca”, ami elég egyértelmű üzenet. Ezt a refrént nem lehet más-képp értelmezni, bár ők azt mondták, amikor erre rákérdeztünk, hogy ez a szöveg csak egy vicc, egy fricska, egy poén.

W.B.: Én még annyit tennék hozzá, hogy különféle közönségei vannak, tehát többféle közönség előtt játszik. És nyilván szüksége van rájuk. Van a mag, a Romantikus Erőszak rajongótábora, és megvan a nekik szánt repertoár, amit úgymond kötelezően el kell nekik játszani. Utána pedig átmegy mondjuk a Magyar Szigetre, az már egy kicsit más közönség. Meg elmegy egy erdélyi turnéra, ami megint más.

„EGY ELJÖVENDŐ FEGYVERES FORRADALOM”

A forgatást követő zavargások

K.Z.: Hogyan reagáltak a film készítése közben kitört 2006 őszi eseményekre, milyen dilemmákat vetett fel azzal kapcsolatban, hogy akkor mi legyen a filmmel?

K.B.: Először is, ezek az események nagyon rosszul érintettek. A filmben megmutatjuk, hogy valamit szeretnének, hogy valaminek történnie kell már, amit azért annyira nem vettünk komolyan. Amikor 2006 augusztusában forgattunk velük a már említett erdélyi turnén, ott a dobos fiú beszélt nekem egy eljövendő fegyveres forradalomról, ami elég súlyosnak tűnt, akkor beleborzongtam, nem tudtam, hogy ezt mennyire gondolja komolyan. Aztán persze elhessegettem a dolgot, és gyakorlatilag rá egy hónapra, szeptember 18-án kirobbantak az utcai zavargások. Láttam a tévében, hogy mi zajlik, és sejtettem, hogy azok az emberek, akikkel egy éven át együtt forgattunk, ott lehetnek a tömegben, és nyilván nemcsak mint bábázkodók, hanem mint aktív résztvevők. Arra nem gondoltam, hogy kimennék forgatni, inkább azt szerettem volna, ha már ez történt, akkor mondják el utólag, hogy ezt hogyan gondolják, hogyan lát-

ják. Kiderült, hogy az, amit én borzalmas erőszaknak láttam, számukra egy forradalom volt, amelyben ők újra pesti srácokká váltak; ami történt, az ötvenhatnak a reprodukciója volt, ami hősiesség volt az „elnyomó” elit ellen, a rendőrség, az erőszak szerve ellen. És így kerek lett a történet, hiszen ez a lényeg, a romantika mellett ott van az erőszak is. Akkor minden összeállt: ott mozog ebben a szubkultúrában az erőszak kultusza, ami adott ponton realizálódik, egészen konkrét formát ölt. Emiatt aztán minden átértékelődik. Hiába tetszik nekünk a népzene, vagy az, hogy a történelmi korokról énekelnek, ha mégis alapvetően arról szól, hogy valamiféle erőszakra szükség van ilyen vagy olyan cél érdekében, akkor másként tekintünk a dolgokra.

K.Z.: Említetted, hogy például amikor a filmet bemutattátok, és az együttes tagjai látták a lányok viszonylag nyers antiszemitizmusát, szemben az énekesnő a színtérhez képest szokatlan „toleráns” érveivel, nekik az utóbbi tetszett jobban. Nem érezték esetleg azt, hogy ez valamilyen irányba eltolja az együttesről kialakult kép értelmezését? A film végén a vágásokkal ti is megmutatjátok azt, amikor a koncerten a forradalomról volt szó, és azt is, amikor megkérdőjelezzük az eseményeket.

K.B.: Nem volt nagy sikere a film befejezésének. Azt hiszem, azt mondta Balázs rá, inkább lekicsinylően, hogy az olyan túlzó médiahajhász. De mi azt gondoljuk, nagyon fontos része a sztorinak, tehát igazából itt se erőszakoltunk rá semmi olyat a csapatra, ami ne az ő történetük lenne. A 2006-os eseményeket nemcsak mi, de az együttes is meghatározónak gondolja.

K.Z.: De ők se tiltakoztak, hogy márpedig ez a bemutatás így nem helyes, és szeretnék, ha másképpen történe.

K.B.: Nem is mondhatták volna semmilyen jogon, hiszen ők is erről beszélnek. Ha megnézed, azóta megjelent a Romantikus Erőszak válogatás-CD-je, amelyen olyan videospotok vannak, amelyek abszolút a 2006 őszi eseményekről szólnak. Ők maguk is felvállalják, beépítették a 2006 őszi eseményeket a saját történetükbe. Ez szerintem tőlünk függetlenül, tehát nem a film hatására lett az ő sztorijuk. Mi a film végén az általuk megélt katarzist próbáljuk visszaadni, amikor bemutatjuk, ahogy a koncerten a rajongók vállukra veszik Balázst, ami már egy fölfokozott hangulatról szól. Filmalkotóként annyit raktunk hozzá, hogy párhuzamosan azt a fajta katartikus élményt is ábrázoltuk, amit megélhettek a Szabadság téren.

W.B.: Ezt szerintem se lehetett kihagyni, annyira adta magát. A film is úgy kezdődik, hogy a koncerten a fiatalok azt skandálják, hogy „Ria-ria-hungária”, a végén a szabadság tériek pedig azt üvöltik, hogy „szép volt, fiúk”, tehát az egész átöleli ez a Fradi-drukkerség, és minden, ami hozzátartozik.

„**A NEMZETI ROCK NEM ZENEI STÍLUST JELENT, HANEM TEMATIKÁT**”

A nemzeti rock mint színtér, műfaj és szubkultúra

K.Z.: Mennyire éreztétek azt, hogy a nemzeti rock egy lehatárolt szubkultúra vagy színtér, a saját szkinhed, folk, és hasonló gyökereivel és hatásaival, amiket egyesít? Vagy ennél sokkal folyékonyabb átfedései vannak a populárisabb, de szintén nemzeti szimbolikával átítatott rock színtérrel?

K.B.: Az utóbbi. Van átjárás, teljesen összefolynak, és azzal, hogy nemzeti rocknak hívják, igazából próbálják szalonképesé tenni azt a zenét, amelyben ott van azért a kemény, odamondós zene. Igazából a nemzeti rock nem zenei stílust jelent, ez a filmben elhangzik, hanem tematikát. Aki erről énekel, az képviseli nemzeti rockot. Ezt lehet más stílusban is művelni. Persze ha operetben van szó nemzeti érzésről, akkor el tudom képzelni, hogy az nem tekinthető nemzeti rocknak, mert utóbbihoz azért kell rockzene, meg gitár, meg dob, meg ami a rock velejárója. De mindenképpen a tematika, az ideológia a lényeg. És azért itt megint széles a paletta. Mert mit fogadnak be azok, akik a nemzeti rockról beszélnek? Befogadják a punk zenét, a népzénét, befogadják ezeket a rockosított balladákat is. Ez egyfajta identitáskeresés története. Én inkább úgy nevezném, hogy identitászene.

W.B.: Azért nagyon fontos, hogy rockzene. Ezen még sokat lehet gondolkodni, de tényleg ott van a férfiasság, meg annak a kifejezése, hogy nem a mostani divatos irányzatokat követik, hanem van ennek egyfajta hagyománytisztelő jellege is. Eleve a rockzene egy tradicionális műfaj, szerintem nem véletlen, hogy nem reggae-re nyomják ezeket a szövegeket.

T.T.: Bár ha a régebbi szkinhed zenére gondolunk, akkor ott is vannak reggae-re emlékeztető motívumok.

W.B.: Igen, a ska. De a szkinhed, az más dolog egyértelműen, legalábbis számomra...

K.B.: A dobos srác, amikor arra kérdeztem rá, hogy miért szereti ezt a zenét, vagy miért fontos neki ez a zene, egyértelműen azt mondta, hogy csak a szövegek miatt. És ezzel nagyon sokat mondott. Neki elsősorban a szövegek számítanak, a szövegben kapják vissza azokat az ideológiai mondatokat, amelyek, szerintem, közösséggé kovácsolják őket. Tehát így ér össze az egész. Odamegyek valamilyen elvárással, például mert Fradi-drukker vagyok, és akkor ott megkapom ezeket az ideológiai üzeneteket, amiből aztán folyamatosan azt érzem, hogy ez megvan, ott vagyok a saját közegemben.

„FÜGGETLEN FORRADALMÁROK”

A nemzeti rock és a magyar radikális jobboldali politikai mozgalmak kapcsolata

V.G.: Ez a zenei színtér valamilyen módon átfedésben van a politikai színtérrel. Együtt mennek tüntetésre, de a végén a Halászbástyánál a Budaházy-beszéd van bejátszva. Mennyire veszik a politikusok komolyan őket, vagy hogyan veszik őket komolyan, mint partnerek?

W.B.: Hosszas tanakodás után úgy döntöttük, hogy a politikai szálát teljesen kihagyjuk. Volt egy olyan változat, amiben a film egy ilyen irányba is elindult volna.

K.B.: Ők maguk is nagyon tiltakoztak ez ellen, és talán ez volt az egyetlen ilyen jellegű tiltakozásuk: úgy tűnt, Sziva Balázs és talán a teljes zenekar nagyon tudatosan törekszik arra, hogy ha lehet, távol tartsa magát a politikától. Nagyon végiggondolják, hogy melyik párt rendezvényén lépjenek fel. Az önképük része, hogy „független forradalmárok”, olyan fiatal srácok, akiket nem tud megvenni a politika – és ez nagyon fontos, mert elutasítják ugyan a politikai elitet..., de közben nemrégiben felléptek a Jobbik rendezvényén, illetve 2006-ban a MIÉP kampányzáróján is.

T.T.: Már az a tény, hogy 2006: MIÉP, 2008: Jobbik (bár akkor még nem volt meghatározó erő és parlamenti párt), azért jelzi, hogy rajta tartják a kezüket a kor ütőerén... Most is elmehettek volna a MIÉP-es rendezvényre, de nem tették...

K.B.: Igen, de azt, hogy őket mennyire használja a politika, nem tudom megmondani.

W.B.: Nekem még van egy olyan érzésem a Balázssal kapcsolatban, hogy nagyon okosan látja, ha direkt módon belemegy a politikába, akkor legfeljebb másodhegedűs szerepet kap. Így meg azzal, hogy megmarad kívülállónak, lehet egy olyan képe önmagáról, hogy valóban egy önálló, független vezérszemélyiség.

K.B.: Azt mondanám, egy petőfis, karizmatikus költő.

„MEG LEHETETT LAZÍTANI A LÖVÉSZÁRKOkat”

A film utóélete, reakciók, kritikák

V.G.: Itthon hagyományosan nagy szerepe van a politikai szekértáborok elkülönítésének, hogy ki „melyik oldalon” áll... ez mennyire befolyásolta a film megítélését, és ti milyen reakciókat kaptatok az eltérő politikai oldalakról?

K.B.: Érdekesek voltak a reakciók, igazából mindenhol, ha úgy tetszik, minden politikai oldalról érkezett dicséret is és számonkérés vagy kritika is. De talán előre látható volt, hogy milyen reakciók lesznek. A baloldali liberális oldalon szeretik azt, ha meg van mutatva, hogy ezek a fiúk milyen csúnya, rossz szélsőjobboldali antiszemiták. Azt azonban hiányolják, hogy miért nincsen jobban jelen az én véleményem, miért nem teszem helyre őket valamilyen formában, miért nem kérdeztem meg ezt és ezt – amelyek egyébként abszolút buta kérdések, mert honnan tudják azt, hogy én mit kérdeztem meg? Ők csak válaszokat hallanak, a szereplőket hallják beszélni. A jobboldali, szubkultúrából érkező, nem is kritikák, hanem inkább fórumbejegyzések pedig többnyire azt mondják, hogy nagyon jó a film – erről én azt gondolom, hogy azért, mert nyilván azt értékeli vagy méltányolja, hogy nincsenek leírva, mint „fasiszták”, tehát nem kapnak ilyen kategóriát vagy stigmát, hanem pontosan és árnyaltan vannak bemutatva, vagyis tudnak olyan pontokat találni, amelyekkel azonosulhatnak. Meg aztán nincsen benne kommentár és egész egyszerűen saját magukat látják viszont – ez azért mindig nagyon vonzó, ha az ember a saját fényképét nézegeti, akkor azt szereti.

V.G.: Azért van olyan élmény is, amikor azt látod, hogy: de hát ez nem én vagyok. Tehát hogy elégedettek, az jelent valamit.

K.B.: Igen, én is azt gondolom, hogy valamit sikerült megfogni, amit ők magukénak vallanak. De voltak olyan vélemények is, hogy valahol olyan sokat mutattuk azokat a lányokat, akik úgy beszélnek a zsidókról, és ott már kilóg a lóláb. Mindenképp azt keresték, hogy akkor hol állunk, kik vagyunk mi. És ez valahol jó, mert picit így át lehetett a határokat lépni, vagy meg lehetett lazítani ezeket a lövészárkokat.

K.Z.: A szereplőkkel, például a Balázzsal, tartjátok még a kapcsolatot?

K.B.: Szoktam vele beszélni, a DVD-kiadás meg hasonló kapcsán, papírokat kellett aláírni, ilyesmi, és abszolút normális maradt a viszony. Minden filmezésnél úgy van, hogy az ember nagyon közel kerül a szereplőihez, sokat van velük, és akkor egyszer csak vége szakad ennek. Az ember elkezd vágni, beül a vágószobába, akkor nem találkozik velük, utána meg időnként telefonon érintkezik, hogy megkérdezze, hogy vagytok? Tehát nagyon furcsa az egész. Ez egyfajta barátság is lehetne, mert ugye, mi sokat voltunk ott, és lehet, hogy nekik is élmény volt, amikor együtt forgattunk, és minden esetben dilemma, hogyan kell ezt folytatni.

T.T.: Volt egy előre aláírt papírotok arról, hogy amit ti leforgattok, abba ők automatikusan beleegyeznek, hogy publikálhatjátok?

K.B.: Igen, szoktunk, de ezt mindig, témától függetlenül így tesszük. Az nagyon nagy gond lehet, ha az ember forgat és forgat, dolgozik az anyagon, aztán a végén azt mondja a szereplő, hogy mégse járul hozzá, és akkor hiába dolgoztál napokig, hetekig, hónapokig.

T.T.: Mindenki aláírta, vagy csak Balázs?

K.B.: Mindenki, aki megszólalt. Akivel interjútunk, beszélgettünk, azokkal mind aláírtuk. De arra nagyon figyeltünk, hogy ők voltak az elsők, akiknek levetítettük. Szerveztünk egy külön vetítést a szereplőknek, elég sokan el is jöttek, hogy lássák, mi készült el belőle – kíváncsiak voltak ők is, mi pedig azt is felvettük, hogy hogyan reagáltak rá.

T.T.: Volt taps a végén?

K.B.: Igen.

W.B.: Az egy nagyon érdekes pillanat volt, egyfajta mérföldkő... Nagy megkönnyebbülés volt, amikor kiderült, hogy szerették a filmet.

K.B.: Igen, izasztó perceket éltünk át, nagyon fontos volt, hogy hogyan reagálnak. Meg kellett nyernünk őket, és azt hiszem, sikerült.